

OILA QURISH VA MAS'ULIYATLI OTA-ONALIKNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK DETERMINANTALARI: NAZARIYA VA AMALIYOT TAHLILI

Quranbayeva Nasiba Shavkatovna

Urganch Davlat tibbiyot instituti O'qtuvchisi

KIRISH

Zamonaviy dunyoda ijtimoiy transformatsiyalar va qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar oila institutiga bo'lgan yondashuvlarni tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Oila nafaqat jamiyatning tayanch bo'g'ini, balki shaxsning emotsional, ijtimoiy va intellektual rivojlanishi uchun fundamental asos bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda yurtimizda va jahon miqyosida ota-onalik mas'uliyati masalasi o'ta dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, minglab ota-onalarning o'z burchlarini bajarmaganligi sababli huquqlaridan mahrum etilishi, jamiyatda bolalarning huquqiy va psixologik himoyasiga bo'lgan ehtiyoj yuqori ekanligidan dalolat beradi. Mazkur holat ota-ona bo'lishga tayyorgarlikning nafaqat biologik yoki iqtisodiy, balki birinchi navbatda psixologik jihatlarini tadqiq etishni talab qiladi.

Afsuski, zamonaviy jamiyatda "ota-onalik inqirozi" deb ataluvchi hodisa kuzatilmoqda. Bu jarayon shaxsiy erkinliklarni ustuvor deb bilish, moddiy farovonlikka intilish va farzand tarbiyasiga nisbatan mas'uliyatning pasayishi bilan tavsiflanadi. Biologik jihatdan farzand ko'rish imkoniyati shaxsning ota-onalik roliga ruhiy jihatdan tayyor ekanligini kafolatlamaydi. Ota-onalik – bu o'zlashtirilishi lozim bo'lgan murakkab ijtimoiy-psixologik kompetensiyadir. Ushbu tezisda oila qurish va ota-onalik roliga tayyorgarlikning nazariy asoslari, asosiy psixologik omillari va ularning farzand kamolotidagi o'rni tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM (TAHLIL VA NATIJALAR)

Ota-onalik tushunchasining psixologik talqini va nazariy asoslari

Psixologiya fanida ota-onalik (parenthood) tushunchasi shaxs hayotining eng yuqori bosqichlaridan biri sifatida baholanadi. Bu shunchaki nasl davom ettirish emas, balki kognitiv, affektiv va irodaviy elementlarni o'z ichiga olgan murakkab tizimdir. Gumanistik psixologiya namoyandalari ota-onalikni insonning o'z-o'zini namoyon qilishi va sevgi qobiliyatining eng oliy ko'rinishi deb ta'riflaydilar. Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'rta yoshdagi insonning asosiy vazifasi "generativlik", ya'ni kelajak avlod uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishdir. Agar ushbu bosqichda shaxs ijtimoiy va psixologik jihatdan tayyor bo'lmasa, unda turg'unlik va shaxsiy inqiroz yuzaga kelishi mumkin.

Tizimli oilaviy yondashuvda farzandning dunyoga kelishi oilaviy dinamikani tubdan o'zgartiradi. Er-xotinlik munosabatlari endi ota-onalik funksiyalari bilan to'ldiriladi. Bu jarayon shaxsdan moslashuvchanlikni va yangi rollarni qabul qilishni talab etadi. Ota-ona bo'lishga tayyorgarlik motivatsion, kognitiv va emotsional komponentlardan tashkil topadi. Motivatsion qism farzand ko'rish istagining ongliligini anglatadi. Ba'zan farzand ko'rish oilaviy inqirozni yopish yoki yolg'izlikdan qochish vositasi sifatida tanlanishi mumkin, bu esa kelajakda tarbiya jarayonida muammolarni keltirib chiqaradi.

Ota-onalik kompetentligini belgilovchi asosiy faktorlar

Shaxsiy yetuklik darajasi. Psixologik jihatdan yetuk inson o'z xatti-harakatlarining oqibatini anglaydi va boshqalar uchun javobgarlikni olishga qodir bo'ladi. Infantil shaxslarda ota-onalik instinktlari bo'lsa-da, ular da barqaror tarbiya strategiyasi bo'lmaydi. Yetuklik ota-onaga o'z ambitsiyalarini bolaga yuklamaslik, uni mustaqil shaxs sifatida qabul qilish imkonini beradi.

Emotsional barqarorlik va empatiya. Farzand tarbiyasi doimiy krizislar va stresslar bilan kechadigan jarayondir. Ota-onaning o'z hissiyotlarini boshqara olishi (self-regulation) bolada xavfsizlik hissini yaratadi. Affektiv beqaror ota-onalar farzandlarida xavotir va agressiyaning shakllanishiga sabab bo'ladilar. Empatiya esa bolaning ehtiyojlarini so'zsiz tushunishga, uning ichki dunyosiga hurmat bilan qarashga yordam

beradi. Empatik aloqa o'rnatilgan oilalarda bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasi yuqori bo'lishi ilmiy isbotlangan.

Mas'uliyat va oilaviy qadriyatlar. Mas'uliyatli ota-onalik bu – bolaning jismoniy sog'lig'idan tortib, uning ma'naviy dunyosigacha bo'lgan barcha jabhalar uchun javobgarlikdir. Oila qurish arafasidagi yoshlarda nikohning muqaddasligi va ota-onalikning ijtimoiy burch ekanligi haqidagi tasavvurlar shakllangan bo'lishi shart. O'z oilasidan ijobiy ijtimoiy tajriba olgan shaxslar ota-onalik roliga osonroq moslashadilar. Shuningdek, er-xotin o'rtasidagi psixologik moslik va umumiy tarbiya prinsiplari oiladagi muhitning barqarorligini ta'minlaydi.

Psixologik tayyorgarlik yetishmasligining oqibatlari va korreksiyasi

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat ota-onalarda (ayniqsa otalarda) psixologik kompetentlik darajasi past. Bu holat bolalarda "psixologik yetimlik", emotsional sovuqlik va xatti-harakatlardagi og'ishlarga (deviatsiya) olib keladi. Ota-onalikka tayyorlashning zamonaviy usullari sifatida maxsus treninglar, psixologik maslahat va ota-onalar maktablari faoliyatini kengaytirish zarur. Bunday dasturlar bo'lajak ota-onalarga stressni boshqarish, nizolarni konstruktiv hal etish va bolalar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini o'rgatadi.

XULOSA

Oila qurish va farzand tarbiyasi inson hayotidagi eng murakkab va davomiy loyihadir. Psixologik tayyorgarlik bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy mezondir. Ota-onalik kompetentligi shaxsiy yetuklik, hissiy barqarorlik va yuqori mas'uliyat hissi orqali shakllanadi. Kelajakda sog'lom avlodni tarbiyalash uchun yoshlarni nikohdan oldin psixologik tayyorlash tizimini davlat miqyosida rivojlantirish lozim. Zero, ongli ota-onalik nafaqat oila farovonligi, balki butun jamiyat barqarorligining garovidir.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi: Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – Toshkent: Sharq, 2010.
2. Zaxarova E.I. Psixologiya izucheniya roditelstva: Uchebnoe posobie. – Moskva: MGU, 2008.
3. Erikson E. Detstvo i obshhestvo. – SPb.: Letnij sad, 2000.
4. Sog'lom oila – jamiyat poydevori: Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent, 2021.